

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ ÜZRƏ APARILAN ELMI TƏDQIQATLARDA İNNOVATİV ÜSULLAR

***Xülasə:** Məqalədə həm elmi tədqiqat metodları , həm də istifadəçiləri öyrənmə metodları olan müşahidə, müsahibə, fokus qrup, keys-stadis metodlarının elmi tədqiqatların informasiya təminatında, istifadəçilərinin öyrənilməsində əhəmiyyətindən bəhs edilir və bu metodların həyata keçirilməsinin xarakterik cəhətləri əks olunmağa çalışılır.*

***Açar sözlər:** müsahibə, fokus qrup metodu, keys-stadis.*

Giriş: Elm sahəsində yeni biliklərin yaradılması, formalaşması, yeni biliklərin əldə edilməsi prosesini tənzimləyən metodlar sistemi bir çox alimlər nəslə tərəfindən formalaşdırılmışdır. Elmi cəmiyyət mürəkkəb bir quruluşa və tərkibə malik vahid bir forma kimi bir biri ilə əlaqəli ayrı-ayrı birliklərdən ibarətdir. Kitabxana-bibliografya elmi ictimaiyyəti də struktur və təşkilatı baxımdan, universitetlər, mədəniyyət institutları və onların kitabxanalarında, iri kitabxana və məlumat şöbələrində, informasiya və media mərkəzlərində, informasiya və analitik agentliklərdə və s. işləyən fərdi və kollektiv üzvlərdən ibarətdir. Kitabxana-bibliografya elminin yaradıcısı və onu inkişaf etdirən, konkret tarixi şəraitdə kitabxana reallığını araşdıran subyekt-şəxsiyyətdir. Elmi bilik mövzusunun formalaşması iki müstəvidə baş verir:

- "obyekt-subyekt" münasibətləri sistemində;
- "Mövzu-subyekt" münasibətləri sistemində.

Məsələnin qoyuluşu. Müşahidə metodu. Müşahidə istər ölkəmizdə, istərsə də xaricdə kitabxana araşdırmalarında istifadə edilən tədqiqat metodlarından biridir. Müşahidənin mahiyyəti əsasən vizual və eşitmə qabiliyyətinə əsaslanan ilkin empirik məlumatların toplanmasıdır. Öyrənilən mövzu, məqsəd və vəzifələr baxımından vacib olan tədqiq olunan obyektin, prosesin və ya hadisənin qavranılmasıdır. Müşahidələr obyektlərin, proseslərin və hadisələrin inkişafı və fəaliyyətinin dinamikasını izləmək əsasında hadisələrin mahiyyətini daha yaxşı anlamağa imkan verir. Müşahidə bir neçə məqsədə xidmət edə bilər. Əvvəlcə öyrənilən obyekt haqqında məlumat mənbəyi kimi istifadə edilə bilər. İkincisi, tədqiq olunan obyekt haqqında əlavə məlumat əldə etmək üçün istifadə edilə bilər. Üçüncüsü, müşahidə digər üsullarla əldə edilmiş məlumatların yoxlanılması vasitəsi kimi xidmət edə bilər.

Məsələnin izahı. Elmi araşdırmalarda müşahidə həm tək tədqiqat metodu kimi, həm də digər metodlarla birlikdə istifadə olunur. Üstəlik, tədqiqatda istifadə olunan metodlar kompleksində çox vaxt tədqiqatın ilkin mərhələsidir. Məsələn, müşahidələr kitabxanalarda və informasiya mərkəzlərində aparılan müxtəlif sorğularda sorğunun əsas çatışmazlıqlarını, xüsusən tədqiqatçının respondentlə qarşılıqlı əlaqəsinin yüksək dərəcəsini tamamlayan və aradan qaldı-

ran bir metod kimi istifadə olunur. Metod tədqiqat işlərində də əsas iş metodu halı, fokus qrup metodu kimi istifadə olunur.

Müşahidə subyektləri bir qayda olaraq, kitabxana, işçilərinin və istifadəçilərin fəaliyyətidir. Beləliklə, kitabxanalarda və informasiya mərkəzlərində baş verən prosesləri-kitabxananın yenidən qurulması, kitabxananın dostları cəmiyyətinin yaradılması, istifadəçilərin öyrənilməsi prosesində olan çətinliklər barədə məlumat əldə etmək üçün müşahidədən geniş istifadə olunur.

Bir sıra tədqiqatlar zamanı müxtəlif profilli kitabxana işçilərinin fəaliyyətinin motivasiyası, təşviq və məhsuldarlıq baxımından öyrənilməsi üçün müşahidə aparılır.

Elmi müşahidənin təhlili və sonrakı şərh üçün əldə edilən məlumatların sistematikliyi, obyektivliyi, etibarlılığı, uyğunluğu əsas meyarları hesab edilir. Elmi tədqiqat metodu kimi müşahidə bir sıra üstünlüklərə malikdir.

- İnsanların davranışlarını və fərdi hərəkətlərini təzahürü zamanı dərhal qeyd etmək bacarığı;
- subyektlərin özləri bildirmədikləri və ya araşdırmanın məqsədinə uyğun olmayan və ya nəzərə alınmayan insanların davranış qaydalarını qeyd etmə bacarığı;
- davranışlarını hər zaman şifahi vasitələrlə adekvat təsvir edə bilməyən və ya ümumiyyətlə bunu etmək istəməyən müşahidə olunanların davranışları haqqında məlumat əldə etməyə imkan verən dil maneəsinin olmaması;

Müşahidə metodunu bu və ya digər yenidən meydana gələn hadisənin təkrar müşahidə etmək zərurətini, ayrı-ayrı müşahidə olunan proses və hadisələrin qısa müddətini və yalnız müəyyən bir anda sabitləşmənin mümkünlüyünü, qeyd etmə və təsvirin mürəkkəbliyi çatışmazlıqları hesab edilir. Müşahidənin növlərini müəyyənləşdirərkən kitabxana və informasiya elmləri sahəsində mütəxəssislər sosial fənlər çərçivəsində inkişaf etdirilmiş təsnifatdan geniş istifadə edirlər. Kitabxana tədqiqatlarında eyni növ müşahidə digər ictimai elmlər kimi tətbiq tapır. Bu əsasən:

- strukturlaşdırılmış və qurulmamış;
- daxil edilmiş və daxil edilməmiş;
- idarə olunan və nəzarətsiz;
- sahə və laboratoriya.

Müşahibə metodu. Müşahibə araşdırma, tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq tədqiqatçının birbaşa qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində əldə edilən elmi bir metoddur. Müşahibənin strategiyası və taktikasına görə pulsuz, standart və yarı standarta bölünür. Pulsuz müşahibə həm tədqiq ediləcək mövzu aspektlərini aydınlaşdırmaq üçün pilot tədqiqat zamanı, həm də elmi iş mövzusunda daha ətraflı məlumat əldə etmək üçün təsviri və analitik araşdırmalar zamanı aparıla bilər. Adətən analitik kitabxana tədqiqatlarında istifadə olunur və tədqiqat mövzusu haqqında biliklərin genişlənməsinə və dərinləşmə-

sinə öz töhfəsini verir, elmi fərziyyələrin irəli getməsinə kömək edir. Bu müsahibə növünün ən dolğun və çoxşaxəli məlumat əldə etməsinə şərait yaratmasına baxmayaraq bir sıra əhəmiyyətli çatışmazlıqlara malikdir. Yəni onun həyata keçirilməsi uzun müddətə davam edir; müsahibə zamanı əldə edilən məlumatların işlənməsi və təhlili olduqca zəhmətlidir və nəticələrin təfsiri müsahibdən daha ciddi şəkildə asılıdır. Standartlaşdırılmış bir müsahibə, müəyyən bir ardıcılıqla əvvəlcədən hazırlanmış bir proqramda müsahibə verən şəxslə respondent arasındakı bir görüşdür[5].

Standartlaşdırılmış bir müsahibədə tədqiqatçı əvvəlcədən yalnız sualların mətni, sayı, ardıcılığını deyil, həm də alternativ cavablar toplusu və s. haqqında beynində bir sxem hazırlayır. Bu tip müsahibənin dezavantajı respondentin çox sayda sual verə bilməməsidir, çünki müsahibin yaddaşı orta hesabla fərqli cavab variantları ilə 20-25 sualdan çox ola bilməz. Sualların sayının artması respondentlərin qabiliyyətlərinə mənfi təsir göstərir, yorğunluq yaradır, araşdırma nöqtəyi-nəzərindən lazım olan bütün suallara cavab vermədən müsahibəni başa çatdırmaq istəyini artırır.

Müsahibələrin aparılması qaydası fərdi, qrup, panel, klinik və fokuslanmış formada ola bilər.

Fərdi müsahibə bir respondentin sorğusunu, qrup görüşü isə suallara ardıcıl cavab verən respondentlərin qruplarını əhatə edir.

Panel müsahibələri, eyni görüşmə vaxtı (1-3 yaş və s.) İlk görüşdə verilən eyni suallarla eyni respondentlərə müraciət etməyi əhatə edir. Bu tip müsahibə motivlər, münasibətlər, respondentlərin hər hansı bir hadisəni, prosesi və s. qiymətləndirməsində dinamikani müəyyən etməyə kömək edir.

Klinik görüş, tədqiqat mövzusu haqqında dərin məlumat əldə etməyə yönəldilmişdir. Diqqəti yönəlmiş müsahibə ümumiyyətlə respondentlərin kifayət qədər dar bir məsələyə münasibətini açıqlamaqla əlaqələndirilir.

Müsahibə verən şəxslə respondent arasında əlaqə qurma metoduna görə, müsahibələr ənənəvi, yəni respondentlə birbaşa əlaqə, həmçinin telefon və kompüter şəbəkələri vasitəsilə aparılır.

Ənənəvi müsahibələrin bir sıra inkaredilməz üstünlükləri var: bu, tədqiq olunan problem barədə respondentlərdən daha dərin və daha dəqiq məlumat əldə etməyə imkan verir. Ona görə ki, səmimi bir atmosfer respondentlərə kifayət qədər başa düşmədikləri sualların məzmununu izah etməyə imkan verir. Müsahibə vəziyyətindəki rahat atmosfer də cavabların səmimiliyini artırmağa kömək edir. Bundan əlavə, müsahibə zamanı respondentlərin ümumiyyətlə verilən suallara ayrı-ayrılıqda psixoloji və emosional reaksiyaları mütləq nəzarətdə saxlanılır ki, bu da tədqiqat mövzusunda daha etibarlı və ətraflı məlumat verir və s. Lakin bu cür tədbirlərin təşkili və aparılması müsahibə zamanı vaxt aparır.[3]

Telefon danışığının aparılması dünya kitabxanası elmində zəngin ənənələrə malikdir, çünki ənənəvi ilə müqayisədə bir sıra mübahisəsiz üstünlüklərə malikdir: zəruri məlumatların əldə edilməsi sürəti, digər telefon danışığlarının

aparılması üçün maliyyə və vaxt xərclərinin azaldılması. xüsusilə coğrafi baxımdan bir-birindən uzaq məsafədə olan respondentlərin fikirlərini müəyyənləşdirməkdə effektivdir. Bununla belə, bu cür müsahibələr apararkən, ilk növbədə müsahibə verən və qəbul edən şəxs arasında şəxsi, vasitəçi olmayan təmasın olmaması ilə əlaqəli olan bir sıra çətinliklərlə üzləşmək mümkündür.

Müsahibənin müxtəlif tətbiq sahələri ola bilər. Əvvəla, müsahibə ümumi problemin dəqiqləşdirilməsi və tədqiqat hipotezasının ifadə edilməsi məqsədi ilə tədqiqatın ilkin mərhələlərində istifadə oluna bilər. İkincisi, müsahibə tez-tez böyük sorğu-yoxlama metodikasının hazırlanması üçün tətbiq edilir. Üçüncüsü, müsahibə məlumat toplamağın əsas metodu kimi, əsasən sosial-psixoloji tədqiqatlarda məhdud və ya az seçmə zamanı tətbiq edilə bilər. Dördüncüsü, anketləşdirmə, müşahidə və s. ilə birlikdə müsahibə məlumat almağın əlavə metodlu kimi tətbiq olunur. Beşincisi, müsahibə başqa metodlar vasitəsi ilə alınmış məlumatları dəqiqləşdirmək və yoxlamaq məqsədilə bu cür adlanan kontrol tədqiqatlarda istifadə edilir.

Anket vahid tədqiqat konsepsiyası ilə əlaqələndirilir, respondentlərdən faktlar, hadisələr, fəaliyyətlər haqqında məlumat almağa yönəldilir

Anket aşağıdakı xüsusiyyətlərlə səciyyəvidir:

- bir-birinə, tədqiqatçılara, moderatorlara, köməkçilərə qoşulmaqla aparılır;
- tədqiqatçı və respondentlərin dolayı qarşılıqlı əlaqə qurmağı təmin edər (poçt, mətbuat, telefon, elektron) vasitələrlə aparılır.

Sorğuda iştirak edənlərin sayına görə, anket aşağıdakı hallarda aparılır

- Fikir /bilik müəyyənləşdirmək üçün aparılmış şəxs
- bir fərdi respondentin münasibətləri və əlaqələri;
- qrup - qrupda olanların hər hansı bir xüsusiyyətə (sosial mənada, yaşam, təhsildə və s.) cavabdeh şəxslə görüşmə metodu ilə əlaqəli olması;
- gözlənilən;
- bir və ya daha çox ünsiyyətə (yaşayış yeri, təhsil yeri, yaxşı kitabxanalarda kitabxana kartı olması və s.) uyğunlaşma və cavab vermə cavabdehliyi ilə əlaqəli.

Fokus qrupu metodu. Son illərdə fokus qrupu metodu kitabxana-informasiya xarakteri tədqiqatlarında daha geniş yayılmışdır. Kitabxananın bütövlükdə, onun ayrı-ayrı struktur bölmələri və arxa planları ilə əlaqə yaratmaq üçün tədqiq və təşviqlərin müəyyənləşdirilməsində istifadə olunur. Bu metod, informasiya ehtiyatlarının dinamikasını və kitabxanaların inkişafı üçün strateji və taktiki planları müəyyənləşdirmək və oxucu ehtiyaclarını ödəmək üçün yeni bir sistemə uyğun kolleksiya yaratmaq üçün istifadə olunur. Metod kitabxanada təşkilati dəyişikliklərin qavranılmasının xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsində və yeni növ məhsul və xidmətlərin oxuculara təqdim olunmasında və s. müsbət nəticələr verir.

Fokus qruplarının yaradılmasında məqsəd araşdırılan kitabxana gerçəkliyi haqqında məlumatları qrup üzvlərinin şüurunda əks etdirdiyi və müzakirə

şəraitində, daha az-müsaibə zamanı onlar tərəfindən şifahiləşdirilə biləcəyi formada əldə etməkdir. Bu metod bir sıra hisslər, qavrayışlar, təəssüratlar, kitabxana həqiqətində baş verən bir obyekt, fenomen, proses, hadisə haqqında fikirləri müəyyənləşdirməyə imkan verir. Fokus qruplarının təşkili və aparılması xüsusiyyətləri bunlardır:

- iştirak edənlərin peşəkarlığı;
- müəyyən xüsusiyyətlərə sahib olmaq;
- haqqında məlumat almaq;
- araşdırılan obyekt və hadisələrin keyfiyyət xüsusiyyətləri;
- müzakirələr və müsahibələr

Yaradılan fokus qruplarında müsaibə və müzakirənin əsas mərhələləri bunlardır: hazırlıq, sahə və final. Hazırlıq mərhələsində tədqiqatçılar ümumi və seçmə populyasiyanı müəyyənləşdirir, süzgecdən keçirən sorğu anketi hazırlayır, görüşləri, fokus qrup müzakirələrini aparən moderator-mütəxəssislər görüşləri izləyib müşahidəçiləri seçirlər. Bu metodun xarakterik xüsusiyyəti, seçmə populyasiyadan iştirakçıların məqsədlərinə və hədəflərinə çatmaq baxımından vacib olan sosial-demografik və digər xüsusiyyətlərinin homogenliyi (homojenliyi) meyarına uyğun olaraq ikinci seçilməsidir: tədqiqat: cins, yaş, ailə vəziyyəti, peşə mənsubiyyəti və s.

Bir-birlərini tanımayan insanların fokus qruplarına daxil edilməsi, iştirakçıların qalan hissəsi üzərində daha nüfuzlu respondentlərin istənməyən üstünlüklərinin qarşısını almağa kömək edir. Bu tələbin həyata keçirilməsi, məsələn, kütləvi kitabxanaların potensial oxucuları üçün fokus qrupu seçmək üçün heç bir çətinlik yaratmır. Lakin xüsusi kitabxanalarda və məlumat-analitik mərkəzlərində buna riayət etmək çox çətin olur. Belə bir fokus qrupunda müzakirə aparmaq çətin deyil. Bununla birlikdə əldə edilən nəticələrin təhlili və təfsiri çox problemlidir. Bu işi apararkən nəzərə alınmalıdır ki, qrup üzvlərinin qarşılıqlı təsirini ən nüfuzlu və ya səlahiyyətli kitabxanaçıların qalan hissəsinə təsir dərəcəsini tamamilə istisna etmək mümkün deyil.

Fokus qruplarına 4 ilə 12 nəfərin daxil edilməsi tövsiyə olunur. Geniş fikir, hiss, qavrayış nəzarəti və təmsilçiliyi baxımından ən çox seçilən 7-11 respondent qrupudur. 12-dən çox insanın iştirak etdiyi bir qrupda bir müzakirənin təşkili çox çətinidir. Çünki ümumi müzakirə işin məqsədindən kənara çıxan bir neçə şəxsi görüşə bölünə bilər. 4-dən 6-dək respondentin daxil olduğu kiçik fokus qrupları (mini qruplar) magistr tezisini yazarkən xarici kitabxana məktəblərində çox məşhurdurlar, çünki bir sıra mübahisəsiz üstünlükləri və hər şeydən əvvəl kiçik maliyyə vəsaiti xərcləri vardır.

Müzakirə proqramı, aparılan tədqiqatlar üçün əhəmiyyəti nəzərə alınmaqla mütləq müzakirə edilməli olan problemləri əks etdirməlidir. Fokus qrup metodunun idrak imkanları məhz bu mərhələdə respondentlərlə moderator arasında ən mənalı, tam və dəqiq ünsiyyəti təmin edən açıq suallar şəklində həyata keçirilir. Suallar, həm moderator, həm də respondentlər arasında eyni dərə-

cədə bilinməsi lazım olan bəzi incəliklər barədə məlumat verməli və digər tərəfdən yeni axtarışın sahəsini göstərməlidir. Moderator tərəfindən verilən suallar şərti olaraq iki qrupa bölünə bilər: maddi və funksional. Əsas suallar qavrayışları, fikirləri, istəkləri, gözləntiləri, davranış motivlərini və fokus qrupundakı digər iştirakçıları aydınlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Həssas sualların, məxfi xarakterli sualların istisna edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir, xüsusən onlara verilən cavab qeyri-səmimi ola bilər. Hələ də bu cür sualların verilməsinə ehtiyac qalırsa, müzakirənin sonunda birbaşa deyil, dolayı formullardan istifadə edərək və sualı cavabdehə deyil, “digər insanlara” proyeksiyalaşdırmaq tövsiyə olunur.

Funksional suallar müzakirə axınına rəhbərlik etmək üçün hazırlanmışdır. Bunlara fokus qrup iştirakçıları ilə əlaqə qurmağa və ya intensivləşdirməyə xidmət edən əlaqə sualları daxildir; respondentlərin cavablarının etibarlılığını, tutarlılığını və səmimiyyətini yoxlamaq üçün hazırlanmış nəzarət sualları; fokus qrupunun diqqətini bir tematik blokdan digərinə keçirmək üçün qoyulan bufer sualları; tədqiqat mövzusunda ən az səriştəli iştirakçıları müəyyənləşdirmək üçün istifadə olunan sualları filtrləmək; respondentlərin əvvəlki sualı düzgün anlamalarına kömək etmək üçün aparıcı suallar; oyun sualları, qrupun gərginliyini və yorğunluğunu aradan qaldırmaq və s. Qısa sualların istifadəsinə üstünlük verilir. Bununla birlikdə, formulasiyanın dəqiqliyi və aydınlığı tələbi ilə zidd olmamalıdır. Sualların ifadələri dəqiqlik və aydınlıq tələblərinə cavab verməlidir, bütün respondentlər tərəfindən tam başa düşülməsini nəzərdə tutmalı, birmənalı olmamalı, bir neçə sualdan ibarət olmamalıdır. Sualların ifadəsi eyni zamanda sinonimlərdən, birmənalı olmayan sözlərdən və ifadələrdən, həmçinin bir çox respondent üçün tədqiqata qeyri-peşəkar bir yanaşmanın göstəricisi olan ikiqat inkar, jarqondan ibarət ifadələrdən istifadə edilməməlidir.

Növbəti mərhələsində-moderatorun əsas vəzifəsi müsahibə, müzakirə vəziyyətini təşkil etmək, qrup dinamikasını idarə etmək, respondentləri müşahidə etmək, alınan məlumatları toplamaq və qeyd etməkdir. Müddəti bir yarım ilə iki saatdan çox olmamalı olan sahə mərhələsinin başlanğıcı moderatorun məcburi təqdimatıdır, bu müddətdə fokus qrupu yaratmaq məqsədi, məsələnin adı kimi mövzular üzərində dayanmalıdır. Tədqiqatın aparıldığı və ya maliyyələşdirildiyi təşkilat, moderator və respondentlərin funksiyaları, iştirakçılar üçün tələblər. Etik məsələlərə diqqət yetirmək lazımdır: Respondentlər çıxışlarının audiovizual cihazlarda qeyd olunduğunu bilməlidirlər. Alınan məlumatların məxfiliyinin qorunması, xüsusilə adlarının və soyadlarının tədqiqat hesabatında göstərilməyəcəyi xüsusi vurğulanmalıdır.

Fokus qrupunun son mərhələsində, tədqiqat inkişaf etdiriciləri, moderator və əldə edilmiş məlumatların işlənməsi, təhlili, şərh edilməsi, yekun sənədlərin hazırlanması, yazılı və şifahi hesabatların müşahidəçilər tərəfindən müzakirəsi təşkil olunur.

Keys-stadis metodu. Bu metoddan sosial və humanitar elmlər sahəsindəki alimlər (tarixçilər, politoloqlar, sosioloqlar, psixoloqlar, iqtisadçılar və s.)

tərəfindən geniş istifadə olunur. Kitabxanaçılıq və informasiya elmi dəistisna deyil, bu işdə geniş məşhurluq qazandı. Bu tip tədqiqatlar kütləvi kitabxanaların cəmiyyətdəki rolunu, ali təhsil müəssisələri kitabxanalarının məqsədlərinin tələblərə cavab verib-vermədiyini müəyyənləşdirmək üçün aparılır. İri kitabxanaların, uşaq kitabxanalarının, habelə onların ayrı-ayrı bölmələrinin, xüsusən də istinad və bibliografiya şöbələrinin işinin səmərəliliyini müəyyənləşdirmək üçün aparılır. Araşdırmalar müəyyən bir zamanda müəyyən bir yerdə meydana gələn və aydın şəkildə sosial və zaman sərhədləri olan ayrı bir yerli hadisənin öyrənilməsinə yönəldilmişdir. Eyni zamanda, “dava” özünəməxsusluğu, digər şərtlərdə təkrarolunmazlığı, onu meydana gətirən bütün əlaqələr dəsti içərisində fərdi olaraq dəyərli, ayrılmaz bir məşhur olaraq araşdırılır. Onun formalaşması və inkişafı mümkün olan tarixi və sosial-mədəni şərtlərə xüsusi diqqət yetirilir. Sosial sərhədlərin vəziyyət araşdırmasının məcburi bir xüsusiyyəti olaraq təyin edilməsi tədqiqat mövzularında öz əksini tapmışdır. Kitabxana işində əsas təhsil mövzuları bunlardır:

- kitabxanalar, informasiya orqanları və analitik mərkəzlər, media mərkəzləri, media kitabxanaları, kitabxana məktəbləri, kitabxana birlikləri;
- kitabxana və məlumat mərkəzlərinin işçiləri (kitabxana direktorları, şöbə müdürləri, kitabxana mütəxəssisləri);
- istifadəçilər (potensial olanlar da daxil olmaqla, məlumat istehlakçıları);
- fərdi kitabxana və informasiya prosesləri (sənəd təchizatı mənbələrinin axtarışı, dövri nəşrlər üçün vəsaitlərin təşkili, oxuculara xidmət və s.)

1971-ci ildə amerikalı politoloq, Kaliforniya universitetinin professoru Arend Leiphart elmi layihələrin inkişaf etdiricilərinin qarşıya qoyduğu hədəfləri nəzərə alaraq, nümunə işlərinin tipikləşdirilməsini təklif etdi:

- nəzəri bir konsepsiya inkişaf etdirmək üçün ayrıca bir "işin" öyrənilməsi;
- əvvəllər hazırlanmış nəzəriyyəni yoxlamaq və təsdiqləmək üçün fərdi "halların" öyrənilməsi;
- fərziyyə üçün fərdi "halların" öyrənilməsi;
- həddindən artıq, anormal halların öyrənilməsi [9].

Bu tipləşdirmə, bir nümunə işinin həm nəzəri konsepsiyalarının inkişafına yönəlmiş müstəqil, özünə yetərli bir elmi araşdırma ola biləcəyini, həm də digər elmi istifadə edərək bir sıra elmi inkişafı əhatə edən geniş miqyaslı bir araşdırmanın mərhələlərindən biri ola biləcəyini iddia etməyə imkan verir. Metodlar, məsələn, təcrübə bu vəziyyətdə, yalnız bir konkret "hadisəni", onda baş verən faktları və hadisələri təsvir etmək, fərziyyələr irəli sürmək və sonra, bir təcrübə zamanı test etmək üçün bir iş araşdırması aparılır.

Tarixi iş araşdırmaları tarixi yenidən qurmağı və fərdi bir hadisənin digər tarixi şərtlərdə ayrılmaz və misilsiz hesab edilməsini əhatə edir. Kitabxana təcrübəsinin tarixi çox mühüm hadisə kimi görünür. Həm əvvəlki illərdə reallaşan, həm də bir sıra tarixi səbəblərdən reallaşmayan hadisələr arasındakı bütün əlaqələrin hər bir ayrı “halda” “məhdudlaşdırıldığı” və zamanın hər

anında həyata keçirilə biləcəyi ehtimal olunur. Bu baxımdan kitabxanaçılar təhlil üçün hər hadisənin ən vacib faktlarını seçmək və həm ayrı-ayrı faktlar arasında, həm də bütövlükdə "iş" daxilində ayrı-ayrı hadisələr arasında qarşılıqlı təsir yollarını müəyyənləşdirmək kimi ən çətin vəzifə ilə qarşılaşırlar. Bu, hər bir fərdi "işin" təkrarsızlığını və özünəməxsusluğunu müəyyənləşdirməklə yanaşı, kitabxana praktikasının inkişaf tarixində ortaqların təbiəti aşkar etməyə imkan verəcəkdir. Kitabxana-informasiya tədqiqatları elmi tədqiqat müəllifləri tərəfindən araşdırılan "işlərin" sayından asılı olaraq yazıla bilər:

- bir "işin" araşdırılmasını özündə cəmləşdirən araşdırma;
- iki və ya daha çoxunun işinə yönəlmiş hadisələr.

Keys-stadis metodu, alınan məlumatların toplanması, təhlili və analizi mərhələlərində istifadə olunan metodlar kompleksidir. Müxtəlif metodların kompleks istifadəsidir ki, bu da nümunə işinin qeyd-şərtsiz və çox güclü bir üstünlüyüdür və nəticələrdən bəhrələnməyə imkan yaradır. Bir iş araşdırması hesabatının hazırlanması tədqiqatın son mərhələsidir. Müxtəlif metodlardan istifadə edərək toplanan təhlil edilmiş və şərh olunan məlumatların çoxölçülü əks etdirilməsinə ehtiyac, həmçinin ən kiçik nüansları və nöqsanları tutmağın vacibliyi bir araşdırma bütövlükdə deyil, ayrı-ayrı mərhələləri başa çatdıqdan sonra məcburi hesab olunur [2].

Nəticə: Beləliklə, hesabatın forması seçimi (yazılı, şifahi, vizual, bir sıra fotoşəkilləri və audiovizual qeydləri əks etdirən) auditoriyanın nəzərdə tutulduğu tip və xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilir. Xarici ölkələrdə çox sayda araşdırma hesabatının müxtəlif səviyyələrdə dövlət orqanlarının nümayəndələri üçün yaradıldığı diqqət çəkir. Keys-stadis hesabatlarına maraq, təcrübə kimi digər metodlardan istifadə edilərək aparılan tədqiqat hesabatlarından xeyli yüksəkdir. Elmi tədqiqat kimi bir hal araşdırmasının dəyəri ilkin məlumatların toplanması üçün bir sıra metodlardan istifadə edilməsindədir. Bu sosial və humanitar elmlər mütəxəssisləri nümunə işinin nəticələrinin etibarlılığı və dəqiqliyi istifadə ilə birbaşa mütənasibdir. Məlumat əldə etmək üçün müxtəlif metodların kompleksidir. Lakin, praktikada, kitabxanaçılar, məsələn, ABŞ-da, bir qayda olaraq, tədqiqatların məqsəd və vəzifələrini deyil, tətbiqetmə barədə öz biliklərini rəhbər tutaraq, 1-2 məlumat toplama metodundan istifadə edirlər. Bir çox kitabxana işinin səmərəliliyinin az olması tədqiqatçıların inkişaf və çevrilmənin ümumi qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirməyə kömək edəcək bütöv bir konseptual çərçivənin olmaması ilə "işin" ən vacib hadisələrini təhlil üçün seçə bilməməsi ilə əlaqədardır. Bundan əlavə, bir nümunə tədqiqi apararkən, bir qayda olaraq, tədqiq olunan "işin" formalaşdığı iqtisadi və sosial-mədəni şərtlər, kitabxana və informasiya elminin inkişaf səviyyəsi, elmi düşüncə tərzini müəyyən tarixi dövr, ümumiyyətlə kifayət qədər nəzərə alınmır. Xarici mütəxəssislər hesab edirlər ki, kitabxana işlərinin keyfiyyətini artırmağın təsirli yolu bu tip planlanmış və artıq başa çatmış tədqiqatlar haqqında məlumatları toplayan bir **məlumat bazası** yaratmaqdır. Struktur olaraq kitabxanaşünaslıq nümunələri üzrə verilənlər bazası iki əsas hissədən ibarət ola bilər:

- nümunə tədris proqramları
- tamamlanmış işlər barədə hesabatlar.

Onun yaradılması digər tədqiqatçılar tərəfindən əvvəllər buraxılmış səhvlərin qarşısını almağa, etibarlı və dəqiq məlumat əldə etməyin ən rəşional yollarını müəyyənləşdirməyə və nəhayət, bir tədqiqat layihəsinin icrası üçün əmək, vaxt və pulun səmərəsiz xərclərini azaltmağa imkan verəcəkdir. Beləliklə, bu tədbirlərin araşdırması metodundan istifadə edərək elmi tədqiqatların keyfiyyətinin yüksəldilməsinə nail olmaq olar.

İstifadə edilmiş ədəbyuat siyahısı

1. Белановский С. А. Метод фокус-групп / С. А. Белановский.–Варганова Г. В. Виртуальные фокус-группы как метод научного исследования / Г. В. Варганова // Библиосфера. – 2010. – № 2. – С.8–13.
2. Белановский С. А. Метод фокус-групп / С. А. Белановский.–Москва: Магистр, 1996. – 272 с.
3. Варганова Г. В. Кейс-стадис как метод научного исследования/Г. В. Варганова // Библиосфера. – 2006. – № 2. – С. 36–42.
4. Варганова Г.В. Библиотекоеведческие и информационные исследования в США / Г. В. Варганова. – Санкт-Петербург: Профессия, 2001. – 192с.
5. Капустин С. Успешный менеджер: кейс-стади по принятию решений: учеб.-метод. пособие / С. Капустин, А. Сенин, Ю. Казаринов. – Москва: Дело: РАНХиГС, 2014. – 140с.
6. Масалков И. К. Стратегия кейс-стади: методология исслед. и преподавания / И. К. Масалков, М. В. Семина. – Москва: Акад. проект: Альма Матер, 2011. – 244с.
7. Мельникова О. Фокус-группы: методы, методика, модерирование / О. Мельникова. – Москва: Аспект–Пресс, 2007. – 320с.
8. Yin R. Applications of case study research: design and methods / R. Yin. – London: Sage Publ., 2009. – 240p.
9. <https://www.google.com/search?client=avast-a-1&q=A.Leiphart%2C&oq=A.Leiphart%2C&aqs=avast..69i57>

Хураман Агаева, Муталлимова Айтадж

В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ ПО БИБЛИОГРАФИИ

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ

РЕЗЮМЕ

в статье обсуждается важность наблюдения, интервью, фокус-группы, методов тематического исследования, которые являются как методами научного исследования, так и методами обучения пользователей, в предоставлении информации для научных исследований, обучения пользователей и делается попытка отразить характеристики этих методов.

Ключевые слова: интервью, метод фокус-группы, кейс-стади.

Agayeva Khuraman, Mutallimova Aytaj

**IN SCIENTIFIC RESEARCHES ON BIBLIOGRAPHY
INNOVATIVE METHODS**

SUMMARY

The article discusses the importance of observation, interview, focus group, case-study methods, which are both scientific research methods and user learning methods, in providing information to scientific research, user learning, and tries to reflect the characteristics of these methods.

Keywords: interview, focus group method, case study

Rəyçi: p.ü.f.dok.,dos. X.T.Ağayeva